

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан—Премк, др Ирена Грциќац, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Мигар Пешиќан, др Живојин Станојчић,
др Драго Ћупић, др Егон Феќете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1995

ЈЕЛЕНА РАЈИЋ
(Београд)

ХИСПАНИЗМИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВ ТРЕТМАН У РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА САНУ

Као један од најраспрострањенијих светских језика, шпански је показао свој значај током историје, ширећи сопствену лексику или преносећи речи арапског, португалског, индијанског и другог порекла у различите језичке средине.

У српском утицај шпанског је релативно скроман и у великој мери остварен преко посредника. То у неким случајевима показује гласовни облик речи, а на исти закључак упућује *Етимолошки рјечник* Петра Скока, као и Речници Матице Српске и САНУ.

Из шпанског у нашу средину су продрли политички термини, везани за одређене друштвено-историјске околности шпанског XIX века и речи које означавају флору и фауну, обичаје и регионални колорит. Осим ових јављају се позајмљенице изведене из различитих корена, али пренесене преко шпанског у остале европске језике, чији су непосредни извори у односу на српски италијански, француски и немачки језик.

Знак културне и политичке надмоћи једног народа представља, поред осталих чинилаца, и могућност ширења сопственог лексичког богатства у друге средине. Језички утицај не мора имати обележје освајања и насилног наметања, већ се може испољити у прихватању специфичних речи и израза који се преносе у различите језике, живе у њима и бивају прихваћени као материјал који их знатно обогаћује. С обзиром на велику распрострањеност, значај шпанског језика огледао се кроз историју како у ширењу сопствене лексике, тако и у посредовању, тј. преношењу различитих американизма, као и речи арапског и другог порекла.

Истражујући утицај шпанског на остале европске језике Рафаел Лапеса (1980, стр. 291—296; 460—461) је установио три периода кроз које је тај утицај прошао.

Први обухвата раздобље XVI и XVII века, када паралелно са јачањем политичке моћи јача и утицај шпанског духовног и културног наслеђа, који се може запазити у различитим областима живота: у прихватању обичаја и политичких идеја, у књижевности и ликовној и музичкој уметности. Ширење утицаја шпанске културе и традиције потврђују преводи дела шпанске књижевности на друге европске језике, појава шпанских речника и граматика изван Шпаније, као и

учење шпанског у Италији, Француској и Фландрији, где знање овог језика постаје знак аристократске углађености и неопходност у обављању јавних послова и трговини. Овај вишеструки утицај огледа се и у области језика, пошто у италијански и француски, а нешто касније и у друге европске језике продиру многе речи шпанског порекла. О различитим видовима шпанског живота говоре *pícaro, desesperado, siesta*; речи које се односе на музичку уметност: *guitarra, castañulas, chacona* и *zarabanda*; речи које се односе на поморски саобраћај и ратовање: *armada, flota, embargo, carabela*; на одевне предмете: *mantilla, sombrero*; на игре *quinola, matador* и др.

Пошто су XVI и XVII век раздобље значајних цивилизацијских сусрета, шпански у додиру са аутохтоним језицима Средње и Јужне Америке обогаћује властиту лексику, али истовремено постаје лингвистички посредник, преко кога Европа упознаје и прихвата називе природних, антрополошких, културних и уопште цивилизацијских особености новооткривеног свега. У том периоду преносе се речи из различитих индијанских језика које углавном означавају флору, фауну и природне појаве. То су американизми карипског порекла: *caimán, canoa, huracano, piragua, caníbal*; арауканског порекла *batata*; из индијанског науатл језика: *chocolate* и *cacao*.

У XVIII веку утицај шпанског је много слабији него у претходном периоду, јер Шпанија тог раздобља уопште гледано далеко више трпи страни утицај него што другима успева да наметне сопствено духовно наслеђе. Међутим, упркос тој чињеници шпански још увек зрачи енергијом и обогаћује разноврсним лексичким садржајима друге европске језике. У том периоду италијански, француски и енглески позајмљују из шпанског речи које се односе на трговину и пловидбу, као на пример, *silo, demarcación*. Широку распрострањеност показују *merino, cigarro, carambola*; називи који означавају антрополошке и природне особености јужноамеричког континента: *albino, platina*, као и американизми *tomate* из науатл и *llama* и *alpaca* из кечуа језика.

У трећој фази, односно, током XIX и почетком XX века хиспанизми се могу поделити, с обзиром на сфере из којих потичу на две категорије: једни су део регионалног колорита и јављају се у књижевним описима обичаја, одевања, плесова, односно, описима шпанског начина живота у најширем смислу речи. Рафаел Лапеса наводи да се јављају код француских и енглеских писаца, Бомаршеа, Игоа, Меримса, Ирвинга и др., који културне особености шпанског поднебља дочаравају употребом аутентичних речи као што су *toreador, picador, banderilla, gitano, bolero*.

Друга, веома распрострањена група хиспанизама потиче са шпанске политичке позорнице и одражава стварност растрзану сукобима, грађанским ратовима и пучевима. Налазимо их обично у штам-

пи, књигама и историјским удбеницима. То су: *camarilla*, *guerrilla*, *intransigente*, *liberal*, *pronunciamento*, *junta* и синтагма *quinta columna*¹.

Судећи према наведеном репертоару Рафаел Лапеса под појмом хиспанизма сматра како речи шпанског порекла у другим језицима, као што су *corrida*, *camarilla*, *junta* и др. тако и речи изведене из различитих корена, на пример, *carambola*, *demarcación*, *alcoba* итд., пренесене преко шпанског у остале европске језике. Овај доста флексибилан приступ намеће, када о нашој језичкој средини говоримо, једно начелно питање: које се речи могу сматрати хиспанизмима код нас, поготово када се зна да директни контакт између шпанског и српског никада није постојао и да су многе позајмљенице шпанског порекла или оне „уезене“ преко шпанског у друге језике стизале у нашу средину најчешће преко француског, италијанског или немачког језика². Узимајући у обзир поменути чињеницу покушаћемо у овом раду да одговоримо на питање да ли је хиспанизам аутохтона шпанска реч или реч скована на неком другом корену (грчком, латинском, арапском, германском итд.), а пренесена преко шпанског, чијем је графичком, фонетском и морфолошком систему претходно била прилагођена.

На ово питање не може се дати један уопштени одговор, који би био применљив на све наведене случајеве. Из тог разлога ми ћемо у наставку рада узети у разматрање неколико речи из Лапесиног репертоара, које се јављају у истом или незнатно измењеном облику у корпусу *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице Српске и *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ. То су *албанизам*, *алков*, *карамбола*, *демаркација*, *интрансигентан*, *креол*, *либерал*, *гитара* и *чоколада*.

Иако различитог порекла (*албанизам*, *интрансигентан* и *либерал* вуку корене из латинског, *алков* потиче из арапског, *карамбола* из санскрита, *демаркација* је германског порекла, *креол* португалског, *гитара* грчког, док *чоколада* потиче из индијанског науатл језика) све поменуте речи прешле су преко шпанског у остале европске језике³. Међутим, у многим случајевима шпански није био само пуки посредник, већ је утицао на стварање новог значења и на фонетски, морфолошки и графички облик речи. Тако, на пример, именицу *демаркација* или тачније синтагму *линија разграничења* (*línea de demarcación*) увели

¹ Познати шпански филозоф, писац и песник, Мигел де Унамуно у есеју „Шпански либерализам“ (*Liberalismo español, Obras completas*, т. VIII, стр. 704) помиње имене *pronunciamento*, *guerrilla*, *junta*, *desperado* и *liberal* као изразито шпанске речи, настале као резултат драматичних политичких збивања у Шпанији XIX века.

² Разлоге за такву претпоставку пружа Петар Скок (1971—1974), који тврди да су имене *armada* и *camarilla* дошле преко немачког, док су имене *patat*, арапског порекла, и *cigarro* доспеле у Далмацију преко Млетака.

³ Видети *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Edited by C. T. Onions with the Assistance of G. W. S. Friedrichsen and R. W. Burchfield, Oxford University Press 1966. и Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique*. Larousse, Paris, 1947.

су у употребу Шпанци, означавајући њом границу између својих и португалских поседа у Јужној Америци.

За речи *либерал* и *интрансигентан*, сваки образовани човек ће рећи да потичу из латинског, али само стручњак зна да се са политичком конотацијом јављају први пут у Шпанији у XIX веку.

Наиме, именица *либерал* у значењу 'напредан', 'напредњак', 'носилац савремених политичких идеја' употребљен је први пут почетком прошлог века, када су у скупштини у Кадису противници апсолутне монархије, названи *либералима* (*liberales*), насупрот њеним присталицама који добијају име *реакционари* (*serviles*).

Са шпанске политичке позорнице такође потиче и поменути придев *интрансигентан*. У другој половини XIX века, када се први пут јавља односи се на крајњу левицу, а касније и на републиканце. Из ове употребе развија се значење *непопустљив*, *бескомпромисан*, које се преноси и у друге европске језике.

Гитара је такође једна од речи која је превалила дуг пут до наше средине. Изведена из грчког облика *citara*, преко арапског ушла је у шпански. У већини европских језика сматра се хиспанизмом, не само зато што је пренесена у оном графичком, фонетском и морфолошком облику у којем се употребљава у шпанском, већ и зато што се њена појава обично везује за шпански фолклор.

Сличан пут, тј. преко шпанског као посредника прешла је и именица *чоколада*, која вуче корене из индијанског науатл језика. У француским, италијанским и енглеским етимолошким речницима представљена је као хиспанизам, пошто је основни облик *chocolait* прилагођен шпанском фонетском, графичком и морфолошком систему.

Шпански је често посредовао и у преношењу речи из арапског и португалског језика. Такав је случај са именицом *алков* (арап. *alquobba* преко шп. *alcoba*) и именицама *креол* (порт. *criollo*), преко шп. *criollo*) и *каравела* (порт. *caravela* преко шп. *carabela*).

Све наведене позајмљенице јављају се, као што је истакнуто, у корпусу два поменута речника, али не као речи шпанског порекла, нити као речи „увеzene“ преко шпанског. Осим одреднице *каравела*, за коју се наводи шпански као непосредни извор, *албнизам*, *демаркација*, *креол*, *карамбола*, *интрансигентан* и *алков* доводе се у директну зависност од француских речи *albinisme*, *démarcation*, *créol*, *carambole*, *alcôve*, *intransigent*; именица *чоколада* везује се за италијански облик (*cioccolàte*) док се *либерал* сматра именицом латинског порекла. За разлику од поменутих примера за које обрађивач наводи углавном непосредни извор позајмљенице, тј. језик преко којег је реч пренесена у српски, одреднице које се односе на друштвено-историјски и политички амбијент, регионални колорит, флору, фауну, природне појаве и географске особености представљене су као хиспанизми. Њихов национални идентитет је лако препознатљив јер су неке од тих

речи већ по своме значењу везане за одређену средину, културу, обичаје и начин живота. Такви су већ поменути политички термини *хунта*, *камарила*, *герила* и *десперадо* (шп. *desperado*); речи везане за трговину *сило* и *мерино*; музички инструменти *кастањете* и *гитара* типичне за шпански фолклор; називи специфичних делова одеће, као на пример *мантиља* (*mantilla*) или американизам *пончо* (шп. *poncho*); називи везани за тауромахију: *корида*, *торeadор*, *матадор*, *пикадор*, *бандериља*; американизми који означавају разноликост флоре и фауне: *банана*, *ванила*, *кока*, *алпака*, *гванако*, *лама*, *игуана*, *јагуар*, *кајман*, *кондор*, *којот* и *пирана* (шп. *banana*, *vainilla*, *cacao*, *coca*, *alpaca*, *guanaco*, *llama*, *iguana*, *jaguar*, *caimán*, *condor*, *coyote* i *piraña*); американизми који се односе на географске особности и становнике одређених делова јужноамеричког континента *палма* и *гауч* (шп. *palma* и *gaucho*).

За разлику од ове категорије речи, чија је припадност одређеном језичком подручју већ на први поглед очигледна, позајмљенице *карамбола*, *либерал*, *интрасигентан*, *деларкација*, *чоколада*, *албинизам* и *алков*, поред тога што су до нас доспеле преко посредника, јављају се у широкој међународној употреби у истом или нешто измењеном облику, због чега је њихов национални идентитет у великој мери неутрализован. У представљању и обради оваквих речи аутори поменутих речника наводе испосредни извор позајмљенице, што је у односу на наш језик, француски или италијански; међутим, именице *хунта*, *камарила*, *корида*, *торeadор* и друге, чије је национално обележје јасно уочљиво на основу самог значења представљене су као речи шпанског порекла; најзад, код одредница, које се сматрају американизмима, указује се на директну зависност од одговарајућих шпанских облика, али се наводи, мада не увек, да реч вуче корене из једног од индијанских језика.

Пошто смо сагледали начин обраде једног броја речи и истакли два основна принципа којих су се аутори речника држали, можемо се вратити главном питању постављеном на почетку овог рада: које речи представљају хиспанизме у српском језику? Ослањајући се на наведене етимолошке речнике и приступ наших лексикографа, под тим појмом можемо сматрати речи и изразе шпанског порекла или речи, чије је посебно значење настало у оквиру шпанског језичког простора (*demarcación*, *liberal*, *intransigentan*). Међутим, речи које су преко шпанског пренесене, па стога прилагођене његовом фонетском, графичком и морфолошком систему, осећамо као шпанске у оној мери у којој су својим значењем интегрисане у специфично шпански културни амбијент. У том смислу именица *гитара* је, рекли бисмо, изразитија шпанска реч од именице *чоколада* или придева *интрасигентан*, јер представља инструмент својствен шпанском фолклору. Ово показује да за одређивање порекла речи није довољно само познавање фонетских, морфолошких и етимолошких чинилаца, већ је у великој мери неопходан увид у историјски, политички и културни

контекст у којем је реч настала. Такав је случај са именицом и придевом *либерал* и *интрасигентан*, чије је посебно значење конституисано у оквирима одређених историјских и политичких околности, или са речима *корнда*, *кастањете*, *гауч*, које говорника већ својим значењем асоцирају на културне особености једног народа (његове обичаје, фолклор, начин живота итд.).

ЛИТЕРАТУРА

- Carrilla, Emilio: „Sobre hispanismos“, *Español actual*, № 4, 1965, стр. 1—2.
- Corominas, J. y Pascual, J. A.: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Gredos, Madrid, 1980, (4 vols.).
- Cortelazzo, Manlio e Zolli, Paolo: *Dizionario etimologico della lingua italiana*, t. 1—5; Nicola Zucchi S. p. A., Editore, Bologna, 1979.
- Dauzat, Albert: *Dictionnaire etymologique*, Larousse, Paris (7 e edition), 1974.
- Lapesa, Rafael: *Historia de la lengua española*, Gredos, Madrid, 1980, 628 p.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1—13, Београд, 1959—1988.
- Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица Српска—Матица Хрватска, Нови Сад, Загреб, 1967.
- Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I—IV, Zagreb, 1971—1974.
- The Oxford Dictionary of English Etymology*, Edited by C. T. Onions with the Assistance of G. W. S. Friedrichsen and R. W. Burchfield, Oxford University Press, 1966.

Resumen

Jelena Rajić

LOS HISPANISMOS EN LA LENGUA SERBIA Y SU TRATAMIENTO EN LOS DICCIONARIOS

La importancia de la lengua española se manifiesta en la introducción de numerosos hispanismos en otros idiomas europeos. En este artículo hemos tratado de investigar la presencia del léxico español en lengua serbia y enseñar la trayectoria que las palabras españolas han pasado desde su origen hasta nuestro idioma.

El resultado de nuestra investigación ha demostrado que la influencia del español es bastantamente reducida con respecto a otros idiomas (italiano, alemán, francés e inglés) y que muchas palabras del origen español han llegado hasta nuestra lengua a través de estos idiomas.